

РОЗДІЛ. Теоретичні засади розвитку вищої мистецької освіти в контексті постнекласичної педагогіки

УДК 378:7]:37.013

Олексюк Ольга Миколаївна,

Інститут мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка,

б-р І. Шамо, 18/2, м. Київ, 02152

ORCID id 0000-0002-7785-1239

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті розглядається сутність сучасної парадигми, спрямованої на посилення практичної орієнтації та інструментального напрямку освіти. З філософських позицій характеризується ситуація парадигмальних змін у мистецькій освіті, доводиться необхідність подолання абсолютизації компетентнісного підходу і переходу на міждисциплінарні позиції в освіті. Нова педагогічна парадигма позиціонується як діалогічний/полілогічний варіант організації навчання у вищих мистецьких навчальних закладах.

Ключові слова: антропоцентризм, діалог/полілог, компетентнісний підхід, мистецька освіта, педагогічна парадигма.

Олексюк О.Н.

Образование в сфере искусства в контексте новой педагогической парадигмы

В статье рассматривается сущность современной парадигмы, направленной на усиление практической ориентации и инструментального направления образования. С философских позиций характеризуется ситуация парадигмальных изменений в художественном образовании, доказывается необходимость преодоления абсолютизации компетентностного подхода и перехода на междисциплинарные позиции в образовании. Новая педагогическая парадигма позиционируется как диалогический/полилогический вариант организации обучения в высших учебных заведениях сферы искусства.

Ключевые слова: антропоцентризм, диалог/полилог, компетентностный подход, образование в сфере искусства, педагогическая парадигма.

Oleksiuk O.M.

Art education in the context of the new educational paradigm

The essence of modern paradigm, aimed to foster practical orientation and instrumental direction of the education is discussed in the article. From the philosophical point the situations of paradigmatic changes in the Arts education is characterized. The necessity to overcome absolutization of competent approach and transition to multidisciplinary positions in education are proved. Competent approach in Arts education is somehow the precursor of new, practice-oriented educational paradigm, of new type of education, that responds to demands of modern society.

The change of paradigm happens under the influence of two interconnected factors: external (development of science) and internal (sustainability of views of scientists, professors, coaches) — the processes of self-development of educational system, that occurs due to the growth of innovational experience, that contradicts scientific principles of the old paradigm.

Important meaning in the frameworks of social-economic changes gets anthropo-measurability in the education, aiming to anthropocentrism. In this regard we can assume that substantiation of anthropologic dimension of modern pedagogical reality and conceptualization of its discussiveness are perceived as the important conditions to overcome paradigmatic crisis in education. New pedagogical paradigm is positioned as dialogic / polylogic variant of organization of a teaching process in the higher arts educational institutions.

Dialogic communication in the process of professional preparation of professionals of arts direction principally changes positions of the members of educational process. The proposed conception of discussive learning aims to organize polyphony by engaging students to the activity, the main role of which plays socio-cultural norm. The existence of value-meaning aspect always considers taking decisions, situation of choice. Educational process is implemented in the conditions of intersubjective interconnection of a professor and a student with the usage of methods of discussion, round table, method of project, synectics, inversion etc. The forms of dialogue are getting into one spiritual-energetic source, giving by that to all the sides of the pedagogical process more emotional and moral power, value-content coloration.

Formation of value-content self-identification of students youth is realized along with acquaintance with mechanisms of self-regulation and self-actualization, that create new opportunities for the development of a personality.

Kew words: *anthropocentrism, dialogue / polylogue, competence approach, arts education, pedagogical paradigm.*

© Олексюк О.М., 2017

Вступ. XXI ст. посилило вимоги до вищої освіти, загострило суперечності, пов'язані з глобалізацією усіх сторін економічного та соціально-культурного життя суспільства. У результаті розгортання цих процесів змінюється погляд на людину, її формування та розвиток. Наразі можна стверджувати, що реалізація вищого «Я» людини можлива лише через пізнання нею своєї внутрішньої природи. Дедалі більш поширеними стають ідеї, які стосуються саморозвитку особистості, її духовного потенціалу і здатності до творчої реалізації. Фокус пізнання зміщується із соціальних структур на людську індивідуальність, на суб'єктність. Суспільство стрімко рухається до антропоцентризму, а цей принцип зміг увійти в сучасну освіту лише тому, що він відображає глибокі зміни у соціальній реальності.

Компетентнісний компонент сучасної парадигми спрямований на посилення практичної орієнтації та інструментального напрямку освіти, на виховання людини умілої та мобільної, що володіє не набором знань, а способами і технологіями їх отримання в швидкоплинному потоці інформації. Система сучасної освіти все ще спрямована на запам'ятовування якомога більшого обсягу рецептурної інформації, а не на свідоме засвоєння суттєвих зв'язків та відношень у досліджуваній сфері. Результатом цього є неспроможність системного бачення та мислення, яке може породжувати непередбачувані ефекти, пов'язані з некеруваним накопиченням сучасних електронних засобів. Це сприяє появі нової парадигми освіти, необхідність якої зумовлена, на нашу думку, проблемою подолання абсолютизації компетентнісного підходу і переходу на міждисциплінарні позиції, що забезпечують цілісний розвиток

особистості, здатної до реалізації свого духовно-творчого потенціалу у сфері не лише взаємодії з іншими людьми, а й перетворення соціального середовища.

Огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Парадигма — це сукупність стійких та загальноприйнятих норм, теорій, методів, схем діяльності, які передбачають єдність у тлумаченні теорії, в організації емпіричних та інтерпретації наукових досліджень. В основі цього поняття лежить уявлення про моделі дій чи поведінки (наукової, художньої тощо). Таким чином, парадигма є поведінковим патерном — повторюваним елементом у різних сферах життя. Ми виходимо з того, що парадигму слід розглядати не просто як провідну теорію, а як частину цілісного світогляду, в якому ця теорія існує разом з усіма висновками, які здійснюються завдяки їй. Якщо взяти за основу теорію Томаса Куна [2, 217], згідно з якою прогрес здійснюється шляхом зміни наукових парадигм, то в сучасному світі значущим фактом стає взаємодія і протистояння парадигм, парадигмальних підходів, парадигмальних моделей. Наразі можна говорити про парадигмальні підходи (теорії, концепції) в рамках стійкої парадигми і в сфері освіти. При всьому розмаїтті парадигм у сучасній освіті можна виділити такі: 1) когнітивно-інформаційну; 2) культурологічну; 3) особистісно орієнтовану; 4) компетентнісну.

Ситуація парадигмальних змін в освіті характеризується багатьма вченими як транзитивна (А.Г. Бермус, Й. Шмайс, Х.Г. Тхагапсоев та ін.). Транзитивний означає перехідний, тобто перехід від одного стану до іншого. Це визначає необхідність розробки науково обґрунтованих стратегій і тактик підготовки майбутнього фахівця

до входження в освітній простір, де транзитивні процеси проходять на практичному рівні і де продовжиться подальше професійне становлення студента. При цьому слід зазначити, що перехідність характеризується відсутністю чітких меж.

У цьому контексті виникає потреба в радикальному оновленні складових елементів освіти, переосмисленні теоретичних підходів, пошуку нових організаційних форм, методів, технологій, засобів навчання, впровадження інновацій у широку практику. Цей процес неминує веде до виникнення нової освітньої парадигми, заснованої на ідеях та принципах фрактальної педагогіки: нелінійності, відкритості, конгруентності, іншодомінантності, холізму та інших.

Важливого значення у межах соціально-економічних змін набуває людиномірність в освіті, спрямована до антропоцентризму. У цьому зв'язку можна зробити низку припущень, а саме: кожна людина являє собою унікальну багатовимірну, багаторівневу, ієрархічну, полідетерміновану структуру, що інтегрує актуально-дійсне та потенційно-можливе; кожна людина має тенденцію до динаміки та розвитку; людині властиве прагнення до самоорганізації, упорядкування з хаосу; природним є бажання людини виражатися у творчості та спілкуванні.

У цьому контексті особливого значення набуває динаміка організації та функціонування обставин, організованих у результаті переплетення комунікативних потоків, які об'єднують суспільство в цілісну структуру. На рівні суб'єктів освітнього процесу на перший план виступають різні форми *інтерсуб'єктивної взаємодії*, що лежать в основі всіх соціальних комунікацій, у тому числі найбільш значущого, ієрархічно найнижчого рівня — міжособистісного діалогу/полілогу. Кінцевою метою соціального пізнання та освіти є формування ціннісно орієнтованої картини світу, картини дії та оволодіння типологіями розв'язання практичних ситуацій професійного рівня. «Продуктом» вищої школи стає уже не носій знань, а суб'єкт, спрямований на виконання певних рольових обов'язків, а також здатний діяти в нерегламентованих просторах життєвих ситуацій. Все це вимагає розуміння як ситуації того «життєвого світу», в якому розгортається майбутнє особистості, так і соціального оточення, в якому відбувається міжособистісний діалог/полілог.

Виходячи з цих положень, істина створюється під час інтерсуб'єктивної взаємодії між учасниками діалогу/полілогу — у процесі розуміння один одного. Інший розглядається з різних поглядів, формуючись як щось єдине, що виникає в процесі цих поглядів (тут можна провести аналогію з принципом *феноменологічної редукції*, за Гуссерлем). Постмодернізм довів відносність розуміння смислу до крайньої межі, зберігаючи

при цьому науковість методу, хоча форми його існування практично злилися з художніми прийомами мистецтва. Особливо це стосується мистецької освітньої парадигми.

Методологія дослідження ґрунтується на загальнотеоретичних та методологічних положеннях філософії, психології та педагогіки щодо розвитку особистості. Для реалізації поставленої мети застосовувалися методи теоретичного та емпіричного дослідження (аналіз наукової літератури, синтез, систематизація, прогнозування та узагальнення).

Результати дослідження та обговорення. Сучасна вища мистецька освіта має орієнтуватися на всебічний розвиток суб'єктності студента як носія індивідуальної та соціальної культури. Освітній процес у вищій школі необхідно розглядати як діалог/полілог між студентом і освітнім простором. У даному випадку організація навчального процесу має проектуватися і реалізуватися як багатогранна пізнавальна діяльність, що здійснюється в різних організаційних формах і видах: навчання, наукове дослідження, спілкування із суб'єктами освітнього процесу, дозволяючи тощо. Інформаційна та екзистенціальна взаємодія студента з освітнім простором може продуктивно здійснюватися і як внутрішній діалог-мислення, і через спілкування з текстами — зовнішній діалог/полілог як «мова для інших».

З метою виявлення структури діалогічного/полілогічного простору освітнього процесу у вищих мистецьких навчальних закладах та визначення комфортності для учасників взаємодії необхідно враховувати:

— ступінь свободи особистості при виборі якісних і неякісних знань;

— умови створення самого себе в контексті «живого» знання та ступеня його реалізації;

— рівень організованості простору в діалозі/полілозі без жорсткої визначеності функцій його учасників;

— усвідомлення викладачами взаємодії як необхідності істинної участі в діалозі/полілозі.

Для вищої мистецької освіти особливого значення набуває становлення суб'єктності бакалавра, тому що в майбутній професійній діяльності він зможе проектувати освітній процес за аналогією з діалогічною взаємодією педагога й учня, уникаючи авторитарності. Виникає питання: як має бути побудований освітній процес вищого мистецького навчального закладу, щоб результат підготовки бакалавра був затребуваний та необхідний для сучасного соціуму?

Варто враховувати, що особистість існує емотивно і сугестивно, тобто її зв'язок зі світом є емоційним і опосередкованим комплексом навіюваних знань. Вільям Джеймс вважав, що почуття особистості, постійно усвідомлюване людиною, складається з чуттєвих вражень.

Поза емотивною сферою людина не здатна відчувати свою соціальність та індивідуальність, так само, як не здатна зробити це без опори на стійкий комплекс суб'єктивних знань. Навіть критично засвоєне знання набуває характеру віри (тобто сугестивно) і функціонує в емотивному ключі.

Викладена вище сутність взаємодії створює в мистецькій освіті напружене енергетичне поле духовного єднання, в якому спостерігається подолання традиційного «діадного мислення». Натомість відмова від «діадного мислення» на користь нелінійного підходу — це постійний пошук єднання, основою і провідним напрямом якого є потреба в спільності на основі альтруїзму, потреба залучення до вищої реальності, здатність перенесення домінанти за межі власного «Я» на життя іншої людини. Доречно в цьому зв'язку зазначити, що М. Бахтін не відзначав несумісності між багатоголоссям світу та існуванням індивідуальної свідомості. Це багатоголосся може бути перенесене всередину індивідуальної свідомості у формі внутрішнього діалогу.

Отже, метою реалізації діалогу/полілогу в організації навчальної діяльності студентів має бути розуміння Іншого, зберігаючи власний погляд на проблеми професійних стосунків.

Орієнтація на розвиток індивідуальності й активного суб'єкта діяльності може бути реалізована лише на основі побудови відповідної стратегії діяльності викладача, що набуває сьогодні принципово нового сенсу — підтримання людини в духовній «самобудові» (за С. Кримським), формування здатності до життєвого самовизначення. Ця діяльність має характер діалогу, співпраці, співтворчості, в процесі яких домінує взаємовигідний обмін особистісними смислами і досвідом.

Разом з тим аналіз педагогічної і, зокрема, музично-педагогічної практики виявляє серйозні недоліки стосовно розвитку професійної діяльності викладачів, пов'язані насамперед з небажанням відмовитися від застарілих стереотипів. Причини цього феномена багатоаспектні: панування історично сформованого відчуження педагогів від демократичних виховних технологій, відсутність ціннісно-сміслових орієнтирів і можливостей їхнього проектування на реальну діяльність тощо.

Ціннісна взаємодія музики, педагога і учня в музично-педагогічному процесі — провідний принцип феноменологічного діалогу/полілогу. Специфічні завдання і зміст досліджуваного процесу зумовлюють функціонування в ньому двох

форм діалогу — «зовнішнього» і «внутрішнього», які в реальному бутті діалектично між собою взаємодіють. Так, скажімо, в одному випадку «внутрішній» діалог як форма спілкування музиканта-педагога із самим собою може існувати паралельно «зовнішньому». В іншому випадку ці форми діалогу навіть зливаються в єдиний духовно-енергетичний потік, надаючи тим самим усім сторонам живого педагогічного процесу більшої емоційної і моральної сили, ціннісно-смісловій забарвленості [4, 27].

Більшість учених і практиків звертають увагу на використання інтерактивних методів навчання, як-от: дискусія, круглий стіл, метод проектів, синектики, інверсії тощо. Цінність використання методу проектів полягає в тому, що він орієнтований не на вивчення теми, а на створення конкретного продукту. Використання даного методу створює умови для аналізу, рефлексії та самооцінки студентів в організації їхньої навчальної діяльності.

У ситуаціях діалогічного спілкування, які створюються нами в процесі професійної підготовки фахівців соціокультурної сфери, принципово змінюються позиції учасників: самовизначення відбувається в умовах навчальної дискусії, а вплив викладача на студентів замінюється їхньою особистісною взаємодією. Концепція дискусійного навчання полягає в організації поліфонії шляхом залучення студентів до діяльності, в якій основну роль відіграє соціокультурна норма. Існування ціннісно-сміслового аспекту завжди передбачає прийняття рішення, ситуацію вибору. Таким чином, освітній процес відбувається в умовах міжсуб'єктної взаємодії викладача і студента, коли має місце не просто співпраця заради результату, а пошук згоди в смислах. Зазначимо також, що формування ціннісно-сміслового самовизначення студентської молоді супроводжується освоєнням механізмів саморегуляції та самоактуалізації, які створюють нові можливості розвитку особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З узагальнення викладеного випливає висновок про те, що діалог/полілог сприяє вирішенню вельми важливого завдання — підводить майбутнього фахівця до розуміння того, що будь-яке судження про життєві та професійні явища, проблеми — це результат зусиль його особистості, його душі, активного проникнення в сутність цих явищ. Радикальне артикулювання спеціалізованих форм взаємодії в мистецькій освіті деконструє універсалізм когнітивних дій.

ДЖЕРЕЛА

1. Бермус А.Г. Введение в гуманитарную методологию / А.Г. Бермус. — М. : Канон +, 2007. — 336 с.
2. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. — М. : Прогресс, 1977. — 300 с.

3. Олексюк О.М. Ціннісно-сміслові орієнтири наукової педагогічної школи у вищій мистецькій освіті / О.М. Олексюк // Духовність особистості в системі мистецької освіти : зб. пр. наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О.М. Олексюк / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. — 192 с.; С. 6–16.
4. Олексюк О.М. Феноменологічний діалог/полілог в організації навчальної діяльності магістрів музичного мистецтва / О.М. Олексюк // Наукові записки / редкол.: В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. — Вип. 152. — Серія: Педагогічні науки. — Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. — 222 с. — ISSN 2415-7988 ; ISBN 978-7406-57-8. — С. 25–27.
5. Тхагапсоев Х.Г. Канун новой парадигмы образования / Х.Г. Тхагапсоев. — М. : Просвещение, 1997. — 99 с.
6. Чекан Н.И. Два похода к пониманию метафоры: О.М. Фрейденберг и М.М. Бахтина / Н.И. Чекан / Историческая и социально-образовательная мысль. — 2014. — № 6 (6_2). С. 175–179. — DOI: 10.17748/2075-9908-2014-6-6_2-175-179.
7. Шмайс Й. Культура под угрозой: от эволюционной онтологии к экологической политике : [моногр.] / Й. Шмайс ; [пер. с чешского О. Бергер]. — Новосибирск : Изд-во СО РАН, 2012. — 260 с.
8. Jadwiga Uchyla-Zroski. Wartości edukacji muzycznej dzieci i młodzieży w perspektywie tradycji i współczesności / Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Artystyczny, Cieszyn, 2016. — 172 s. — ISBN 978-83-62674-70-1.

REFERENCES

1. Bermus A.G. Vvedeniie v gumanitarnuiu metodologiiu [Introduction to Methodology in Humanities]. — М. : Kanon+, 2007. — 336 s.
2. Kun T. Struktura nauchnykh revolutsii [Structure of Scientific Revolutions]. — М. : Progress, 1997. — 300 s.
3. Oleksiuk O.M. Tsinnosno-smyslovi oriientyry naukovoi pedahohichnoi shkoly u vyshchii mystetskii osviti / O.M. Oleksiuk / Dukhovnist osobystosti v systemi mystetskoi osvity zb. pr. nauk. shk. d-ra ped. Nauk, prof. O.M. Oleksiuk / Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. [Value-Content Landmarks of Scientific Pedagogical School in Higher Arts Education]. O. Oleksiuk / Spirituality of Personality in the System of Arts Education : collected scientific works, PhD in Pedagogical Sciences, Prof. O. Oleksiuk / Borys Grinchenko Kyiv University. — К. : Kyiv. Un-t im. B. Grinchenka, 2015 — 192 s. — s. 6–16
4. Oleksiuk O.M. Fenomenolohichniy dialoh / poliloh v organizatsii navchalnoi diialnosti mahistriv muzychnoho mystetstva [Phenomenomelological Dialogue / Polylogue in Organization of Teaching Activity of Masters in Music Arts]. O.M. Oleksiuk/ Naukovi zapysky / Red. kol. : V.F. Cherkasov, V.V. Radul, N.S. Savchenko ta inshi. — Vypusk 152.– Seriiia : Pedagogichni nauky. — Kropyvnytskyi: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2017. — 222 s. ISSN — 2415-7988 , ISBN 978-7406-57-8, s. 25–27.
5. Tkhangapsoiev Kh.G. Kanun novoi paradigmy obrazovaniia [Eve of a New Education Paradigm]. Kh.G. hangapsoiev. — М., Prosveshcheniie, 1997. — 99 s.
6. Chekan N.I. Dva pokhoda k ponimaniui metafory: O.M. Freidenberg i M.M. Bakhtina / N.I. Chekan / Istoricheskia i sotsialno-obrazovatelnaia mysl [Two Approaches to Defining a Metaphor: O. Freidenberg and M. Bakhtin / N. Chekan / Historical and social-educational thought]. — 2014; 6(6_2). s. 175–179. — DOI: 10.17748/2075-9908-2014-6-6_2-175-179.
7. Shmais Yi. Kultura pod ugrozoi: ot evolutsionnoi ontologii k ekologicheskoi politike: Monografiia [Culture under Danger: From the Evolution Ontology to Ecological Politics : Monography]. Yi. Shmais. Novosibirsk : Izdatelstvo SO RAN, 2012. — 260 s.
8. Jadwiga Uchyla-Zroski. Wartości edukacji muzycznej dzieci i młodzieży w perspektywie tradycji i współczesności / Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Artystyczny, Cieszyn 2016. — 172 s. ISBN 978-83-62674-70-1